

Frazer-Imregh Monika a Károli Gáspár Református Egyetem, Ókortörténeti és Segédtudományi Tanszékének habilitált docense. Kutatási területe az újplatonikus filozófia és annak reneszánsz kori továbbélése.

E-mail: imreghmonika@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8583-1521

Absztrakt: A jelen forrásközlés részlet Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim *De occulta philosophia* (A titkos bölcselet) című művének harmadik könyvéből, amelynek végső célkitűzése az emberi lélek *ascensiója*, felemelkedése, illetve felemelése Istenhez, tehát egyfajta „gyakorlati misztika”. A szerző az egész könyvet nemcsak a reneszánsz mágia kézikönyvének szánta, de egyben vissza kívánta állítani a *magus* és a *magia* kifejezések azon feltételezett antik jelentését, amely szerint azok a természet titkait alaposan ismerő bölcset és az ő tudományát jelölték, negatív konnotációk nélkül. Noha számos antik, középkori és kortárs irodalmi és filozófiai művet beépít enciklopédiájába, mégis eredeti ismeretelméleti szempontot képvisel, amennyiben a legmagasabb tudást csak az arra rátermettek, tehát a lelkükben megtisztultak szerezhetik meg, továbbá minden tanulási folyamat a felemelkedés útjának rendelődik alá. A közölt fejezetek az antik isteneket, az égitestek lelkeit, az értelmeket és a daimónokat tárgyalják a reneszánsz mágus szemszögéből.

Kulcsszavak: reneszánsz mágia, *ascensio*, antik istenek, égitestek lelkei, értelmek, daimónok

DOI: <https://doi.org/10.63872/RGYG2464>

H. Cornelius Agrippa von Nettesheim a pogányok isteneiről, az égitestek lelkeiről, az értelmekről és a daimónokról

Titkos bölcselet, III. könyv,
14–16. fejezet

Fordította, a bevezetést és a jegyzeteket írta
Frazer-Imregh Monika

BEVEZETÉS

Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim (1486–1535) annak a reneszánsz szellemi áramlatnak a folytatója, amelynek újplatonikus ágát Marsilio Ficino (1433–1499) alapította meg, hermetikus vonalát Ludovico Lazzarelli (1447–1500) erősítette, keresztény kabbalista értelmezéseit pedig Giovanni Pico della Mirandola (1463–1494) kezdeményezte. Ez a szellemi áramlat az ókori újplatonikus gondolkodók, a iamblichosi theurgia, a *Corpus Hermeticum* és a (valójában középkori) zsidó kabbalisztika bevonásával igyekezett az addig az Aristotelés tanításain alapuló skolasztikát művelő kereszténységnek egy újabb filozófiai-teológiai aspektust adni.

A kölni származású gondolkodó szülővárosában és Párizsban tanult teológiát és skolasztikus filozófiát. Andreas Canter, a kölni egyetem újjó szellemű rektora vezérlete alatt megismerkedett idősebb Plinius *Naturalis historiájával*, a közelmúltig Albertus Magnusnak tulajdonított *Speculum astronomiae*-val,¹ és Ramon Llull írásaival is. 1509-től Párizsban tagja volt egy titkos társaságnak, amely hermetizmussal és keresztény kabbalával foglalkozott, és ugyanebben az évben Ausztriai Margit támogatását élvezve a Dôle-i egyetemen tartott előadásokat Johann Reuchlin kabbalista művéről, a *De verbo mirificóról*.² Előadásaiért elnyerte a teológiai doktorátust, azonban ugyanezek miatt Jean Catilinet ferences prior feljelentette mint „judaizáló eretneket”, így távoznia kellett Burgundiából. Ekkor körvonalazódott benne az ókori természeti mágia és a hermetizmus helyreállításának terve, amelynek első eredményeit *De occulta philosophia* címmel a würzburgi Johannes Trithemius (1462–1516) bencés rendi apátnak küldte el 1510 áprilisában, miután az év elején személyesen is felkereste a német tartományok legnagyobb mágikus könyvtárát létrehozó tudós szerzetest. Trithemius újabb szempontokat adott számára, és az újplatonikus theurgia kortárs művelői felé irányította őt, egyben intette, hogy művét csak nagyon szűk körben terjessze. Így Agrippa csak kéziratban adta azt tovább barátainak, miközben újabb irodalmat gyűjtött az átdolgozásához. 1510-ben I. Miksa császár diplomáciai szolgálatában Angliába utazott, ahol megismerkedett Ficino nagy tisztelőjével, az újplatonikus eszméket dédelgető humanista John Colet-val, a Szent Pál katedrális dékánjával.

1511-ben követte I. Miksát Itáliába, és teológusként részt vett az 1512-es pisai zsinaton, amelyet néhány bíboros II. Gyula pápa zsina-

ta ellenében hívott össze. 1518-ig maradt Itáliában,³ ahol IX. Palaiologos Vilmos, Monferrati őrgróf (1494–1518), és III. Károly, savoyai herceg (1486–1553) szolgálatában állt. Ezalatt hosszasan tanulmányozta Ficino és Pico műveit, valamint Ficinónak az újplatonikus szerzőkből: Plótinosból, Porphyriosból, Iamblichosból, Proklosból, Synesiosból és Psellosból készített fordításait és ezekhez írt kommentárjait is, aminek a nyomát a *De occulta philosophia* mindhárom könyvében felfedezhetjük. Személyesen, illetve levelezés révén megismerkedett a keresztény kabbala kortárs képviselőivel: Agostino és Paolo Riccióval (az utóbbi I. Miksa kikeresztelkedett magánorvosa volt).⁴ Továbbá a Paviai Egyetemen a *Lakomáról* (1512-ben) és Ficino *Corpus Hermeticum*-fordításáról, a *Poimandréről* (1515-ben) nagy hatású előadásokat tartott.⁵

Második legjelentősebb művének címe *De incertitudine et vanitate scientiarum atque artium declamatio invecitva* (Vádbeszéd a tudományok és a filozófia bizonytalansága és hiábavalósága kapcsán, 1526).⁶ Ebben kora tudományai – főként az orvoslás, a teológia és a jogtudomány – siralmas állapotát bírálja, és a legtöbb kutató „szkeptikus szatíráként” emlegeti.⁷ A könyvben több helyen látszólag tévedésként tűnteti fel a mágiát tárgyaló, fiatalon írt enciklopédiáját, ezeket a sorait azonban Paola Zambelli és Vittoria Perrone Compagni az Agrippa leveleiben szereplő ellenkező megnyilvánulások mérlegére helyezi.⁸ Sok viszontagság után a *De occulta philosophia* végső változata Agrippa pártfogója, a kölni érsek és választófejedelem, Hermann von Wied közbenjárására jelenhetett meg 1533-ban, a hely és a kiadó feltüntetése nélkül.

A *De occulta philosophia*nak már létezik magyarul egy teljes és egy válogatás-fordítása. Hogy fordítótársammal, Hamvas Endre Ádámmal miért vállalkoztunk mégis az egész mű újrafordítására, azt az alábbiakban fejtem ki.

A válogatás-fordítást ismeretterjesztő jelleggel egy képzett szakmabeli, a néhai Magyar László András állította össze és fordította, ez 1990-ben jelent meg *Titkos bölcsélet* címmel.⁹ A kötet nem tartalmaz lábjegyzeteket, sem bibliográfiát; a bevezetésben közölt életrajzban annak főként kalandos elemeit hangsúlyozza. Nem tér ki a műnek sem a *Picatrix*szal sem egyéb hasonló tematikájú, korabeli munkákkal való kapcsolatára, amelyekből az egyébként bőven merít, ahogy a mágikus írásoknak az Albertus Magnusnak tulajdonított *Speculum astronomiában* lefektetett kategorizálásra sem.¹⁰ A könyvecske a teljes mű egynyelvű. Bevezetőjében nem foglalkozik a könyv filozófiai és teológiai vonatkozásaival, és Agrippa célkitűzéseit figyelmen kívül hagyva azt állítja, hogy a mű, bár nagy hatású és fontos, semmi eredetit nem tartalmaz, hiszen „voltaképpen idézethalmaz”.¹¹ Sajnos a Magyar László András által idézett szerzők listájából azonban három olyan jól ismert szerző, illetve munka is kimaradt, akiktől és amiből jelentős passzusok szerepelnek olykor akár szó szerint átemelve Agrippánál, a forrás megjelölése nélkül. Ezek: Marsilio Ficino *Három könyve az életről*,¹² Giovanni Pico della Mirandola *Heptaplusa*¹³ és a *Picatrix*.¹⁴ Ebből adódnak azok a válogatás szövegében felbukkanó terminológiai pontatlanságok, sőt fordítási hibák is, amelyeket a fenti szerzők és művek fordítása után már ki lehet küszöbölni. (Például az *imago* kifejezésről nem tudjuk meg Magyarától, hogy az egészen egyszerűen ’talizmán’.) Összességében tehát minden ponton egyetértek Bobory Dóra kifogásaival és kritikájával, aki korábban Magyar László

András Cardano-fordításában igen hasonló problémákkal találkozott.¹⁵

A Hermit Kiadó teljes kiadását a szabadkőműves Kássa László¹⁶ jelentette meg könyvenként külön-külön (az I. könyvet 1999-ben, a II.-at 2000-ben, a III.-at 2014-ben) „Okkult filozófia” címmel.¹⁷ A kiadványok nem tartalmazzak jegyzeteket, sem elő- vagy utószót, az első könyv tartalomjegyzékéből hiányzanak a záró fejezetek címei (I. 69–74. fej. lásd 204–205; az utóbbin kellene lenniük). Az első kötet impresszuma szerint a fordító Ladányi Lóránd (helyesen és a többi kötetben: Lóránt), a szöveget lektorálta Kássa László, a nyelvi lektor Borsos Mária. Mivel a kötetek számos fordítási hibát tartalmaznak, utánanéztem a fordító további műveinek.¹⁸ Ladányi Lóránt (1907–1944) a bridzs és a pasziánsz szakértője,¹⁹ a kártyajátékoknak azonban „a titkos tudásba beavató” szerepet is tulajdonított.²⁰ A közelmúltban jelentette meg két kiadót, a Hermit (2018) és a Pythia (2020) Ladányi *Csakra-gyógyászat* című könyvét, amelynek 1944 előtti kiadásáról nem tudunk. A fordító ezoterikus érdeklődése tehát kétségszövegbevonhatatlan, Kássa is valószínűleg saját és Ladányi szabadkőműves háttéré miatt ismerhette meg a munkásságát. Arra, hogy egyikük sem tudott, illetve tud alaposan latinul, és az eredeti szöveget sem értették pontosan, a *Magyar Filozófiai Szemlé*ben megjelent cikkemben számos példát hozok fel.²¹

A kötetből már megjelent fordításaim az *Új Forrás* és az *Orpheus Noster* folyóirat számaiban olvashatók.²² A teljes kötetet illetően jelenleg az utómunkálatok zajlanak, megjelenése hamarosan várható. Az itt közölt fejezetekben Agrippa Platón, Iamblichos és Ficino nyomán előbb (a 14. fejezetben) azokat az isteni erőket mutatja be, amelyeket az égitestek lelkei gyanánt az antikvitás népei istenek gyanánt tiszteltek. Öszövétségi helyeket hoz annak bizonyítására, hogy Mózes is istenekként hivatkozik rájuk. Ezek az istenek a bolygóistenek, a csillagjegyekhez tartozó istenek és az összes égi istenségek. Pietro Crinito *De honesta disciplina* (A becses tudomány, 1504) című gyűjteményes munkája alapján, továbbá az egyházatyák közül Órigenésre, Tertullianusra és Lactantiusra, az auctorokból pedig Apuleiusra és Ovidiusra hivatkozva mutatja be Agrippa, hogy mely népek milyen isteneket tiszteltek. A helynevek és a kisebb istenek ismertetésében egy másik kortársára is támaszkodik, a rovigói (innen a neve Rhodiginus) poétika- és rétorikatanár, Ludovico Celio Ricchieri *Lectionum antiquarum libri XVI* (Ókori régiségek XVI könyvben, 1516) című jegyzetgyűjteményére, amelyet több évtizedes oktatói munkája során állított össze.

A következő, 15. fejezetben az egyházatyák és a középkori teológusok értelmezéseit foglalja össze tömören az égi lelkek mibenlétéről. Az idézett egyházatyák Jeromos, Órigenés, Eusebios, Ágoston és Nagy Szent Albert, a skolasztikusok közül Aquinóit, Duns Scotust, Párizsi Vilmost (Alverniatest), azonkívül a platonikus Cusanust említi. Egyik érvelésében még Plótinos tekintélyét is felhossa.

A 16. fejezet az eget lelkelt képviselő istenek feletti értelmeket és az őket kiszolgáló daimóni rendeket mutatja be. Ez egy hosszabb kifejtés alapvetése, mert a rákövetkező fejezetek ezt a tematikát hosszán és több szempontból taglalják majd, egészen a 33. fejezet végéig. Az ég feletti értelmei és az ezek szolgálatában álló földi daimónok hármasság felosztásán belül további osztályozása történik az iste-

neknek és daimónoknak, úgy az antik auktorok, mint a szentírási helyek és az egyházatyák tekintélyei alapján. A kortárs szerzők között forrásként itt Francesco Zorzi (Giorgi, latinul: Franciscus Georgius) kell megemlítenünk, akinek ezer oldalra rúgó hatalmas művéből van mit meríteni: ez a *De harmonia mundi totius cantica tria* (1525, Az egész világ harmóniájáról három dal). De itt is támaszkodik Ficino több művére, a *Theologia Platonica*-ra és az *Apológia-kommentár*-ra. Platón

dialógusai közül forrásként jelenik meg a *Kratylos*, a *Lakoma*, a *Törvények* és a *Timaios*; az auktorok közül Iamblichos, Proklos, Plutarchos, Calcidius és Porphyrios szerepel névvel együtt, továbbá a *Corpus Hermeticum*. Az egyházatyák közül Órigenés, Athanáz, Ágoston, Nazianzosi Gergely idézetei támasztják alá Agrippa érvelését. Ficino fordításában egy hosszabb citátum is áll Porphyrios *De abstinentia* című művéből, ez zárja le a 16. fejezetet.

Jegyzetek

- 1 A mű az asztrológiát érintő vitákra reagálva kategorizálja az ilyen tárgyú írásokat a következő besorolás szerint: elfogadható, részben elfogadható, illetve elvetendő. Zambelli 1992, 43–74. Albert attribúcióját erősen kétségbe vonta Rutkin 2019, 291–293, 501–502; Paravicini Bagliani 2001 és Roy 2000.
- 2 Reuchlin 1494.
- 3 Prost 1881–1882, 205–285; Nauert 1965, 35–54.
- 4 Paolo Riccio (Paulus Ricius 1506–1541) Pico és Reuchlin téziseit bővítette és fejlesztette tovább a kabbalista és keresztény források eredeti szintézisében. Schmidt-Biggemann 1999; Schmidt-Biggemann 2017, 47–56.
- 5 Prost 1881–1882, I, 262–263. A nyitóelőadások címei: *Oratio in praelectionem Convivii Platonis, amoris laudem continens* és *Oratio habita Papiae in praelectionem Hermetis Trismegisti de potestate et sapientia Dei anno MDXV*. Az utóbbit kiadta Zambelli 1954, 119–136.
- 6 Agrippa 1527; Van der Poel 1997, 153–184, 269–274.
- 7 Keefer 1988; Zambelli 1960; Zambelli 1968, 185–199.
- 8 Perrone Compagni 1992, 7. Zambelli 1960.
- 9 Magyar 1990.
- 10 A három fő kategória: „elfogadható”, „részben elfogadható”, „tiltott”. Zambelli 1992.
- 11 Magyar 1990, 14.
- 12 Magyarul: Ficino 2023.
- 13 Magyarul: Pico 2002.
- 14 Magyarul: Picatrix 2022.
- 15 Bobory 2016.
- 16 Ladányi 1999, 2000, 2014. A Hermit kiadó egy Miskolc melletti faluban, Ongán székel. Egy 2004-es riport alapján Kássa László „egy nyugati hermetikus páholy tagja, az egyik legjelentősebb hazai tarot-szakértő. (A sátánista mágiáról, illetve a tarotról szóló értekezései beavatási vizsgafeladatok voltak.)”, Bogár 2004, 14.
- 17 Ladányi 1999, 2000, 2014.
- 18 A nyelvi lektorról semmit sem találtam.
- 19 Ladányi Lóránt et alii (szerk.): *Kártyaakadémia*, Budapest, 1941. Uő: *55 pasziánsz. A legérdekesebb egy- és kétszemélyes kártya-türelmijátékok gyűjteménye*. Budapest, 1943; Uő: *Bridzstanfolyam*. Budapest, é. n. [1944 előtt]; Ladányi Lóránt – Bodnár Ilona: *A nagy Napóleon és még 52 pasziánsz*. Budapest, 2001.
- 20 „A kártya világhódító történelme során a titkos tudásba való beavatás szimbóluma, vallási szertartások tartozéka, a misztikus tudás hordozója, a jövődőlés eszköze volt.” Fülszöveg *A nagy Napóleon...* című kötetben.
- 21 Frazer-Imregh 2024a, 2024aa.
- 22 Frazer-Imregh 2024b, 2024c, 2025a, 2025b.

Bibliográfia

Szövegkiadások és fordítások

- Agrippa von Nettesheim, H. C. 1527. *De incertitudine et vanitate scientiarum atque artium declamatio invectiva*. Köln.
- Beroaldo, F. 1500. *Commentarium in Asinum Aureum Apulei*. Bologna.
- Bobory N. 2016. „Egy élet torztükre. Girolamo Cardano: Életem. Ford., bev. Magyar László András. Budapest, Gondolat. 2013. 280 pp.”: *BUKSZ* 28/1–2, 3–7. <http://buksz.c3.hu/160102/02.1birboborycardano.pdf> (2025. 04. 22.)
- Bogár Zs. 2004. „Ezoterikus könyvek – A teljesség felé”: *Magyar Narancs*, 2004. január 29.
- Crinito, P. 1955. *De honesta disciplina*. Ed. C. Angeleri, Roma.
- Ficino, M. 1576. *Opera omnia*. Basilae.
- Ficino, M. 2001. *A szerelemről. Kommentár Platón A lakoma című művéhez*. Ford. Imregh M. Budapest.
- Ficino, M. 2001–2006. *Platonic Theology*, I–XVIII, 6 vol. Transl. by M. J. B. Allen – J. Warden. Latin text ed. by J. Hankins with W. Bowen. Cambridge, Mass. – London.
- Ficino, M. 2023. *Három könyv az életről*. Ford. Frazer-Imregh M. Budapest.
- Frazer-Imregh M. 2024a. „H. C. Agrippa von Nettesheim De occulta philosophiája eddigi magyar fordításainak értékelése és rövid kutatástörténet”, *Magyar Filozófiai Szemle* 68/3, 296–304. <https://doi.org/10.70510/mfsz.19758>
- Frazer-Imregh M. 2024aa. „H. C. Agrippa von Nettesheim: Titkos bölcsesség – A világlélek szerepe (részletek a II. könyvből)”: *Magyar Filozófiai Szemle* 68/3, 305–316. <https://doi.org/10.70510/mfsz.19759>
- Frazer-Imregh M. 2024b. (Ford.) „Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim: Titkos bölcsesség, részletek a II. könyvből”: *Új Forrás* 31/9, 9–13.
- Frazer-Imregh M. 2024c. (Ford.) „Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim: Titkos bölcsesség, III. Ajánlás, 1–3”: *Orpheus Noster* 16/2, 107–115.
- Frazer-Imregh M. 2024d. (Ford.) „Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim az emberi lélekről és az ember méltóságáról Titkos bölcsélet, III. könyv, 37–40. fejezet”: *Orpheus Noster* 16/4, 93–99.
- Frazer-Imregh M. 2025a. (Ford.) „Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim: Titkos bölcsesség, II. könyv, 31–32. fejezet”: *Orpheus Noster* 17/1, 83–87.
- Frazer-Imregh M. 2025b. (Ford.) „Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim: Titkos bölcsesség, A szertartásos mágiáról, a vallásról és a babonáról (DOP III, 4–9)”: *Orpheus Noster* 17/2, 89–101.
- Hermés T. 2020. *Hermész Trismegisztoz bölcsessége (Corpus Hermeticum)*. Ford. Tar I. – Hamvas E. Á. – László L. Budapest.

- Ladányi L. 1999. (Ford.) H. C. Agrippa von Nettesheim, *Okkult filozófia*, I. Miskolc.
- Ladányi L. 2000. (Ford.) H. C. Agrippa von Nettesheim, *Okkult filozófia*, II. Miskolc.
- Ladányi L. 2014. (Ford.) H. C. Agrippa von Nettesheim, *Okkult filozófia*, III. Miskolc.
- Magyar L. A. 1990 (Vál., ford.) H. C. Agrippa von Nettesheim, *Titkos bölcsélet*. Budapest.
- Pausanias 2008. *Görögország leírása*. Ford. Muraközy Gy. Budapest.
- Perrone Compagni, V. (szerk.) 1992. H. C. Agrippa von Nettesheim: *De occulta philosophia*, Leiden – New York – Köln.
- Órigenés 2003. *A princípiumokról I–II*. Ford. Pesthy M. – Kránitz M. – Somos R. Budapest.
- Picatrix 2022. *Picatrix. A bölcs célja. Ghāyat al-hakīm*. Ford., jegyz., tanulmányok Frazer-Imreg M. – Hamvas E. Á. Szerk., kiadvány, tanulmány Kárpáti G. Cs. Budapest.
- Pico della Mirandola, G. 1995. *Conclusiones nongentae. Le novecento Tesi dell'anno 1486*. A cura di A. Biondi, Firenze.
- Pico della Mirandola, G. 2002. *Heptaplus, avagy a Teremtés hat napjának hétszerez magyarázata*. Ford. utószó Imreg M. Budapest.
- Pistorius, J. 1587. *Artis cabalisticæ scriptores*, I. Basileae.
- Reuchlin, J. 1494. *De verbo mirifico*. Basileae.
- Reuchlin, J. 1517. *De arte cabalistica libri III*. Hagenau.
- Riccio, P. (Paulus Ricius) 1517. *In Apostolorum symbolum iuxta peripateticorum dogma dialogus*. Papiae.
- Riccio, P. 1519. *Naturalia et prophetica de anima coeli adversus Eclium examina*. Augustae Vindelicorum.
- Rhodiginus 1516. Ludovico Celio Ricchieri: *Lectionum antiquarum libri XVI*. Venetiis.
- Saxo Grammaticus 1839. *Historia Danica*. Ed. C. Müller. Velschow.
- Zambelli, P. (szerk.) 1954. *Cornelio Agrippa: Testi scelti*. Testi umanistici su l' ermetismo. Ed. E. Garin et alii. Roma.
- Zorzi, F. 1525. *De harmonia mundi totius cantica tria*. Venetiis.
- Szakirodalom
- Keefer, M. 1988. „Agrippa's Dilemma: Hermetic 'Rebirth' and the Ambivalences of 'De vanitate' and 'De occulta philosophia'”: *Renaissance Quarterly* 41, 614–653. <https://doi.org/10.2307/2861884>
- Nauert, Ch. 1965. *Agrippa and the Crisis of Renaissance Thought*. Urbana.
- Paravicini Bagliani, A. 2001. *Le Speculum Astronomiae, Une énigme? Enquête sur les manuscrits*. Firenze.
- Prost, A. 1881–1882. *Corneille Agrippa, sa vie et ses oeuvres*, I–II. Paris.
- Roy, B. 2000. „Richard de Fournival, auteur du Speculum astronomiae”: *Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Age* 67, 159–180.
- Rutkin, H. D. 2019. *Sapientia Astrologica: Astrology, Magic and Natural Knowledge, ca 1250–1800*. Vol. I (Archimedes 55). Berlin. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-10779-6>
- Schmidt-Biggemann, W. 1999. „Christian Kabbala: Joseph Gikatilla (1247–1305), Johannes Reuchlin (1455–1522), Paulus Ricius (d. 1541), and Jacob Böhme (1575–1624)”: A. Coudert (szerk.): *The Language of Adam / Die Sprache Adams* (Wolfenbütterer Forschungen 84). Wiesbaden.
- Schmidt-Biggemann, W. 2017. „Ésotérisme et Kabbale chrétienne”: E. Kushner (szerk.): *Histoire comparée des littératures de langues européennes*, (Sous-série renaissance, Vol. II: La Nouvelle Culture – 1480–1520). Budapest–Amsterdam.
- Van der Poel, M. 1997. *Cornelius Agrippa, the Humanist Theologian and his Declamations*, Leiden. <https://archive.org/details/corneliusagrippa0000poel/page/n5/mode/2up> (Letöltés: 2025. 04. 22.) <https://doi.org/10.1163/9789004247314>
- Zambelli, P. 1960. „A proposito del *De vanitate scientiarum atque artium* di Cornelio Agrippa”: *Rivista critica di storia della filosofia* 15, 167–181.
- Zambelli, P. 1968. „Cornelio Agrippa nelle fonti e negli studi recenti”: *Rinascimento* 8, 173–176.
- Zambelli, P. 1992. *The Speculum Astronomiae and its Enigma* (Boston Studies in the Philosophy of Science 135). Latin text and English tr. of *Speculum astronomiae*. Dordrecht. <https://doi.org/10.1007/978-94-017-3467-7>

FORDÍTÁS¹

III. könyv, 14. fejezet

A pogányok istenei és az égitestek lelkei.

Mely isteni erők számára mely helyek voltak szentek egykor

Miként fentebb bemutattuk, a filozófusok azt feltételezték, hogy az egek és a csillagok isteni élőlények, a lelkük értelmes, és részesülnek az isteni értelemben. Továbbá úgy vélték, hogy felettük és alattuk más szubsztanciák állnak, amelyek vezetik őket, illetve amelyek szolgálnak nekik, akiket értelmeknek és daimónoknak hívtak.

Azonban Platón azt állította, hogy az égi lelkeket nem korlátozza egy helyre úgy a testük, mint a mi lelkünket a mi testünk, hanem ott vannak, ahol lenni szeretnének, s egyúttal Isten látványát is élvezik, testüket minden nehézség és gond nélkül irányítják és mozgatják, és azok mozgatásával a földi dolgokat is könnyedén kormányozzák.² Ezért az ilyen lelkeket isteneknek szokták nevezni, isteni tiszteletadást és könyörgéseket rendelték el a számukra, áldozatokat ajánlottak fel nekik, és különböző kultuszokkal tisztelték őket. Ők azok az istenek, akiknek minden nép alá volt rendelve, akikről Mózes beszél a *Második Törvénykönyv*ben: „Nehogy véletlenül, miután szemed az égre emelked, meglásd a Napot, a Holdat és minden csillagot, és elfordulva azokat imádd és tiszteld, akiknek alá van rendelve minden nép, akik az egész ég alatt vannak. Titeket viszont a négybetűs Úr hozott, és kivezetett Egyiptom kemencéjéből, hogy örökletes népe legyetek neki.”³ És ugyanabban a könyvben, a tizenhetedik fejezetben a Napot, a Holdat és a csillagokat isteneknek nevezi.⁴

A zsidók tanítói arra vonatkozóan, ami a *Teremtés*ben olvasható – hogy Ábrahám az ágyasaitól született fiait megajándékozta, tudniillik *Shemoth steltoma*, azaz ’idegen nevekkel’, de Izsákra mint örökösére hagyott mindent, amije volt –,⁵ azt mondják, hogy az ágyasok fiai Ábrahám áldásában nem a négybetűs Isten és a legfőbb teremtmény alá vannak rendelve, hanem más isteneknek és isteni erőknek, Izsák és magva viszont a négybetűs Isten alá tartozik, és semmilyen részében nincs alárendelve idegen isteni erőknek. Ezért tesz szemrehányást azoknak a *Második Törvénykönyv*ben, mert idegen isteneknek szolgáltak, és azokat imádták, akiket nem ismertek, és akiknek nem voltak alárendelve.⁶

Sőt Józsué Nave, miután elvezette a népet az ígért földjére, és legyőzte az ellenséget, és kiosztotta Izrael tulajdonlásának

részeit,⁷ választás elé állította a népet, hogy válasszák ki azt az isteni erőt, akit tisztelni kívánnak, így szólván:⁸ „Válasszatok ma, ami tetszik, kinek akartok inkább szolgálni: azoknak az isteneknek-e, akiknek atyáitok szolgáltak Mezopotámiában, vagy az amoriták⁹ isteneinek, akiknek földjén laktok”. Amikor pedig azt felelte a nép: „Az Úrnak fogunk tehát szolgálni, mert Ő a mi Istenünk”, azt mondta nekik Józsué: „Nem szolgálhatok az Úrnak, mert Ő szent és erősen féltékeny Isten”. Amikor azonban a nép kitarzott amellett, hogy az Úrnak szolgálnak, így szólt hozzájuk: „Tanúi vagytok annak, hogy ti választottatok magatoknak az Urat, hogy neki szolgáljatok, távolítsátok el magatok közül az idegen isteneket, s hajtsátok szíveteket az Úrhoz, Izrael Istenéhez!” És felállított egy nagy kőtáblát, s ezt mondta: „Íme, ez a kő szolgáljon bizonyásgul ellenetek [...], hogy később le ne akarjátok tagadni és hazudni az Úrnak, a ti Isteneteknek”.

Következésképpen voltak istenek,¹⁰ amelyeknek a többi nép volt alárendelve: a Nap, a Hold és a tizenkét jegy, a többi égitest és az isteni alkotások, nem mintha testek lennének, hanem mert a lélek azokhoz tapad, az összes égi seregek, és amit Jeremiás az ég királynőjének nevez, vagyis az az erő, amely az eget irányítja, tudniillik a világlélek. Erről Jeremiás azt mondja: „A fiak fát szedegetnek, az apák tüzet gyújtanak, az asszonyok pedig tésztát gyúrnak, hogy áldozati kalácsokat készítsenek az ég királynőjének”.¹¹ S annak a királynőnek és a többi égi léleknek mint szolgálóknak a kultusza, a *dulia*¹² nem volt megtiltva a számukra, hanem csak a *latria*, aki ilyet mutatott be, azt az Úr elvetette magától.

Ezeknek a lelkeknek és isteneknek a nevét elsoroltuk a korábbiakban, azt azonban, hogy az egyes területeken a különböző népek és városok körében mely isteneket tekintették a sajátjuknak és védelmezőiknek, arról részint Órigenés,¹³ Tertullianus,¹⁴ Apuleius,¹⁵ Diodóros számol be nekünk, részint pedig számos más történetíró. Így hát az egyes népek a saját szertartásaik szerint tisztelték isteneiket: a boiótok Amphiarost, az afrikaiak Mopsost, az egyiptomiak Osirist és Ísist, azok az etiópok, akik Meroét lakják, Iuppitert és Bacchust, az arabok Bacchussal együtt Venust,¹⁶ a szkíták Miner-

1 A fordítás az alábbi kiadás alapján készült: Perrone Compagni 1992, 440–449.

2 Ficino: *A szerelemről* VI. 3. Ficino 2001: 67–68. Platón: *Törvények* X. 896c–899d.

3 Ricius: *Naturalia et prophetica de anima coeli adversus Eckium examina*. Riccio 1519, b1r. 4: 5Mózes 4:19–20.

4 5Mózes 17:3.

5 Teremtés 25:5–6.

6 5Mózes 29:26.

7 Józsué 3–4.

8 Józsué 24:15–27.

9 Palesztinai népcsoport.

10 A bekezdést lásd Riccio 1519, b3v–b4r.

11 Jeremiás 7:18.

12 Kétféle kultuszt különböztet itt meg a szöveg. A görög δοῦλος, ’rabszolga’ szóból eredő δουλεία, ’szolgálat’ szó jelöl egy alsóbb rendű kultuszt, amelyben az ontológiailag alsóbb rendű isteni létezőket (angyalokat, szenteket) részesítették. A kultusz másik típusa a λάτρις, ’szolga’ szóból származó λατρεία, amely a kizárólag Isten számára fenntartott istentiszteletet jelenti.

13 Órigenés: *Kelsos ellen* V, 34. Órigenés 2008, 384–385.

14 Tertullianus: *Védőbeszéd* 24, 8.

15 Apuleius: *Sókratész istene* 15, 154. Apuleius 2003, 159.

16 Azaz Aphroditét, vagyis a neki megfelelő istennőt.

vát,¹⁷ a naukratosiak Serapist, az asszírok Atargatést, az arabok Diapharést, az afrikaiak Coelestust, a norniaiak Tibelaenust. Itáliában a *municipiumok* kultuszaiban a leghíresebbek a következők voltak: a crustumiaiak istene volt Delvetinus, a narnaeiaké Viridianus, az aesculumiaké Aucharia, a volsiaké Nursia, az otricanoké Valentia, a sutrinoké Nortia, a phaliscusoké Curis.¹⁸ Nagy tiszteletben részesítették a latiumiak Marsot, az egyiptomiak Ísist, a mórok Iubát, a makedónok Kabirt, a punok Uranust, a latinok Faunust, a rómaiak Quirinust, a szabinok Sangust, Athén Pallas Athénét, Samos Hérát, Paphos Aphrodité, Lémnos Héphaistost, Naxos Dionysost, Delphoi Apollónt, akiket Ovidius is megénekel a *Római naptárban*:¹⁹

*Pallast Cecropidák, Minos Krétája Dianát,
Vulcanust áldják Hypsipylé szigetén,
Iunót tiszteli Spárta, Pelops szent vára, Mycenae,
Maenalus orma pedig Pant, a fenyőkoszorúst.
Mars Latiumban az úr. A hadistent tisztelik itten...*²⁰

A karthágóiak és a leukasok Saturnust tisztelték; Zeust Kréta, Peiraieus, Homolé, Ida, Élis, Libya, ahol jósdája is volt, Épeiros, Latium [mint Iuppitert], Knidos, Lykia, a makedóniai Pisa; Arést a thermodónok, a skyták és a thrákok.

A Napot a skyták egyedüli istenként imádták, és lovat áldoztak neki; ugyanőt tisztelték a héliopolisiek, az asszírok, és Apollón neve alatt a rhodosiak, a hyperboreusok és a milésiek. Szent hely volt számára a Parnassos, Phasélos, Kynthos, a Sorakté hegye; Délos, Klaros és Tenedos szigetei; Mallois, egy hely Lesboson, a grynéi liget vagy város; azonkívül Patara, Chrysa, Tarapnas, Kyrrha, Delphoi, Arrephnia, Entrosi, Tegyra városok. Bacchos és Dionysos neve alatt szintén neki volt szentelve Théba és Naxosz szigete, Nisa, egy arábiai város, a Kallichoros, egy paphlagóniai folyó, úgyszintén a Parnassos és a Kythéros, boiótiai hegység, amelyen minden második évben bacchanáliákat rendeztek. Ezenkívül a thamariták népe, a hirkánok szomszédai, a saját ünnepeiken Bacchost tisztelték.

Aphrodité²¹ kultuszát mindenki közül elsőként az asszírok vezették be, ezután a paphosiak Cipruson, a punok, a kythériek, akiket Aigeus vezetésével az athéniaiak követtek. A spártaiaknál mint Armathát tisztelték, Delphoiban Aphrodité Epitybiaként;²² tisztelték még Kós és Amathos szigetén, ezeken az

égei-tengeri szigeteken, és Memphis egyiptomi városában, Knidoson, Szicíliában, az idai ligetben, Hypépa városában, az Erykén, Szicília egyik hegyén, Kalydoniában, Kyrénében és Samoson. A hagyomány szerint (Aristotelés rá a tanú), a régi istenek közül egyik istent sem tisztelték jelentősebb szertartásokkal és több helyen, mint Aphrodité.²³

Hermés-Mercuriust a leginkább a gallok tisztelték, Teutasnak nevezték; azonkívül tisztelték még az arkádiaiak, a hormopolisiek, az egyiptomiak és a memphisiek.

A Holdat Artemis²⁴ néven Taurika,²⁵ Skytia egyik tartománya tisztelte, és Ephesosban nagyon híres temploma állt. Mykénében, miután Thoast,²⁶ Taurika királyát megölték, Iphigeneia és Orestés ellopták a szobrát,²⁷ és az ünnepek rítusának megváltoztatásával Aricia²⁸ közelében tisztelték. Magnésiában a thessálok népe is tisztelte, és tisztelték Pisában,²⁹ Achaia városában, Tiburban és az Aventinuson, Róma egyik dombján; Perában, Pamphylia egy városában; Agrasban, Attika területén; továbbá a hagyomány szerint a karénok a Holdat hímnemű istenként imádták.

A többi istennek is voltak szent helyei, például Pallas Athénénak Athén, Peiraieus, az Arakynthos hegység,³⁰ a Tritones folyó,³¹ Alkomeneon, Boiótia városa és Neó, a Kykládok egyik szigete. Démétér³² szent helyei Eleusis, Attika, Enna³³ és Catania³⁴ szicíliai városok és az Etna hegye. Héphaistosnak³⁵ főként Lémnoson volt kultusza, továbbá Imbros thrákiai szigeten, Therasiában,³⁶ Héphaistos szent szigetén, szintén Szicíliában. Hestia³⁷ a trójaiak istennője volt, akit a menekülő Aeneas Itáliába telepített át; az övének tulajdonítják a phrygeket és Phrygia hegyeit, az Ídát és a Dindymost és Reatumot, Umbria városát; úgyszintén a Berekyntos hegyet és Pessinuntiont, Phrygia városát.

Hérát³⁸ Karthágóban tisztelték, továbbá Prosenna, Argos és Mykéné városaiban, Samos szigetén és a phaliskusok népe. Poseidón³⁹ számára szent hely volt Orchestos, Boiótia városa, és Tenaros, Lakónia hegyfoka; a troizén nép és városuk Poseidón oltalma alatt állt. Ilyenek voltak tehát a pogányok istenei, akik vezették őket és uralkodtak rajtuk, akiket Mózes a *Második Törvénykönyvben* a föld isteneinek nevez,⁴⁰ akiknek minden nép alá volt rendelve, és nem mást jelentenek, mint az ég csillagait és azok lelkeit.⁴¹

17 Azaz Pallas Athénét, illetve a neki megfelelő istennőt.

18 A bekezdést idáig lásd Crinitus 1955: IX, 3; 214–215.

19 Lactantius: *Isteni tanítások* I, 15. 8–9. Lactantius 2012, 58.

20 Ovidius: *Fasti* III, 81–85. Fordította Gaál László.

21 A latin eredetiben Venus.

22 Ludovico Celio Ricchieri: *Lectionum antiquarum libri XVI*. Rhodiginus 1516: XVI. 17; 822. Pausanias: *Görögország leírása* I. 14. 6; I. 2. 3. Pausanias 2008, 26; 8.

23 Caesar: *A gall háború* VI. 17. 1.

24 A latin eredetiben Diana.

25 A mai Krím-félsziget.

26 Tauris királya, akihez Artemis vezette el Iphigeneiát, aki őt testvérével, Orestésszel megölte.

27 Euripidés: *Iphigeneia*, 1446–1467.

28 Város Latiumban, híres ligete és temploma volt itt Dianának, akit sajátos szertartásokkal tiszteltek.

29 Város Élisben, ehhez közel tartották az olimpiai játékokat.

30 Hegység Aitólia déli partvidékén, ma Zigos.

31 A Tritón egy észak-afrikai tó és egy belőle kiömlő kis folyó neve volt, az egyik mítosz szerint itt született Pallas Athéné.

32 A latin eredetiben Ceres.

33 Város Szicília közepén, ma Castrogiovane. A mítosz szerint itt ragadta el Hadés Persephonét, és innen vitte le az alvilágba.

34 Vagy Catina, ma Catania.

35 A latin eredetiben Vulcanus.

36 A Szicília melletti Lipari-szigetek között a legdélibb, ma Vulcanello, tehát megőrizte a tűzisten Héphaistos-Vulcanus nevét.

37 A latin eredetiben Vesta.

38 A latin eredetiben Iuno, és itt is a párhuzamos istennőkre is értendő.

39 A latin eredetiben Neptunus.

40 5Mózes 4:19–20.

41 Riccio 1519, b1r–b3r.

15. fejezet

Mit gondolnak az égi lelkekről a keresztény teológusok?

Az, hogy az egek és az égitestek lelkes lények, és valamiféle isteni lélekkel rendelkeznek, nemcsak a költők és a filozófusok véleménye, hanem a Szentírás és a katolikusok állítása is.⁴² Mert Jézus, Sirák fia könyve is leírja az ég lelkét,⁴³ és Jeromos is világosan úgy nyilatkozik az égről, hogy van lelke.⁴⁴ Órigenész *A princípiumokról* írt könyvében azt írja, hogy szerinte az égitestek teljességgel lelkes lények, mivel állítólag felfogják Isten parancsait, ami csak az értelmes természetre jellemző.⁴⁵ Ugyanis ez van az írásban: „Parancsaimat kiróttam minden csillagra”.⁴⁶ Sőt, úgy tűnik, Jób egyetértett azzal, hogy a csillagok nem teljesen mentesek a bűn foltjától, ugyanis ezt olvassuk: „A csillagok sem tiszták az ő színe előtt”,⁴⁷ ami nem vonatkozhat a testük fényére.

Ennélfogva Eusebius Pamphili is úgy véli a *Teológiai magyarázatokban*, hogy az égitestek lelkes lények,⁴⁸ továbbá Ágoston is a *Kézikönyvecskében*,⁴⁹ a későbbiek közül Nagy Szent Albert a *Négy egykorúban*,⁵⁰ Aquinói Tamás a *Szellemi teremtményekben*⁵¹ és Iohannes Duns Scotus a *Nézetek második könyvéről* című művében,⁵² akikhez társul még Nicolaus Cusanus, a nagytudású bíboros. De maga Aureolus is egy alapos értekezésében erről győző meg,⁵³ aki azonfelül úgy véli, nem lesz illetlen az égitesteket a *dulia* kultuszában részesíteni, és az ő kedvezésükért és segítségükért könyörögni, amit Tamás is helyesel, feltéve hogy nem állja útját ennek a kultusznak a bálványimádás veszélye. Még Plótinus is azt állította, hogy felismerik és meghallgatják kéréseinket.⁵⁴ Ha valaki velük szembe akarna szállni, és úgy tartaná, hogy ezek szentségtörő tanítások, az hallgassa meg Augustinust a *Kézikönyvecskében*⁵⁵ és az *Átdolgozásokban*⁵⁶ és Tamást a *Pogányok ellen* második könyvében meg a *Quodlibetalesben*,⁵⁷ Duns Scotust a *Nézetekről*,⁵⁸ valamint Párizsi Vilmost az *Összefoglalás a világegyetemről* című művében,⁵⁹ akik egyhangúlag azt felelik erre, hogy semmi köze a katolikus hithez annak a kérdésnek, hogy az égitesteknek van vagy nincsen lelke. Tehát mégha sokak számára nevetségesnek is tűnik, hogy lelkeket feltételezünk a szférákban és a csillagokban, amelyek mint a pogányok

istenei, a maguk országai, városai, törzsei, népei, nemzetei és nyelvei felett uralkodnak,⁶⁰ mégis az igazán intelligens emberek számára ez egyáltalán nem tűnik különösnek.

16. fejezet

Az értelmek és a daimónok, azok három neme és különféle neveik. Az alvilági és földalatti démonok

Ezt követően pedig az értelmekről, a szellemekről és a daimónokról kell értekezünk. Az értelem gondolatilag felfogható szubsztancia, mely mentes a test minden nehézkes és mulandó terhetől, halhatatlan, érzékelhetetlen, mindenben jelenlevő, ami képes bármibe beáradni. Ugyanaz a természete minden értelemnek, szellemnek és daimónnak – itt nem azokról a démonokról beszélek, akiket ördögöknek hívunk, hanem azokról a szellemekről, amelyeket e kifejezés sajátossága miatt neveznek így, mint amelyek tudás, értelem és bölcsesség birtokosai.⁶¹ A mágusok hagyománya szerint ezeknek három neme létezik.

Közülük az elsőket égfelettieknek hívják, ezek a testtől teljességgel különálló elmék és mintegy értelmi szférák, amelyek az egy Istent mint az ő legszilárdabb és mozdíthatatlan egységüket vagy középpontjukat tisztelik. Ezért őket is isteneknek nevezik, minthogy valamelyest részesednek az isteni nektárral ittasak.⁶² Ők az egy Isten körül forognak, és nem uralkodnak a világ testein, sem nem alkalmazkodnak a földi dolgok irányításához, hanem az Istentől felvett fényt a lenti rendekbe árasztják, és minden egyes dolog számára kiosztják azok minden egyes feladatát.

Ezek után közvetlenül másodikként az égi értelmek következnek, amelyeket világi daimónoknak hívnak, amelyek tudniillik az isteni tiszteleten túl, a világ szféráihoz kapcsolódnak, és az egyes egek és bolygók élén állnak, amiért is azokat ugyanannyi rendre osztják, ahány ég van a világon és ahány bolygó van az egekben.⁶³ Egyeseket saturnusinak hívnak, azokat, amelyek a Saturnus egét és magát a Saturnust irányítják, másokat jupiterinek, amelyek a Jupiter egét és magát a Jupitert kormányozzák.

42 Riccio 1519, b1v, b4v.

43 Jézus, Sirák fia 1:6.

44 Jeromos: *Commentarius in Ecclesiasten* I. 6.

45 Órigenész: *A princípiumokról* I. 7. 2–4. Órigenész 2003, 105–109.

46 Ézsaiás 45:12.

47 Jób 25:5. Riccio 1519: c2v.

48 Eusebios: *Commentarii in Psalmos* XVIII. 2. col. 187.

49 Augustinus: *Enchiridion*, XV. 58.

50 Nagy Szent Albert: *De quatuor coaequevis* III. 2. 16.

51 Aquinói Szent Tamás: *De spiritualibus creaturis* 6.

52 Iohannes Duns Scotus: *Commentarii*... XIV. 2. Lombardiai Péter (1096, Novara – 1160, Párizs) skolasztikus teológus és Párizs püspöke volt. *Nézetek négy könyve* a teológia tankönyve lett, amivel kiérdemelte a *Magister sententiarum* elismerő címet. Bár Duns Scotus műve a kommentár címet viseli, azt a *Sententiae* témáinak igen eredeti feldolgozása jellemzi, így inkább egy újabb teológiai munkának tekinthető.

53 Vagy Aureolus Augustinus Hipponensis, azaz Hippói Ágoston (354–430) vagy Philippus Aureolus Theophrastus Bombastus von

Hohenheim, azaz Paracelsus (1493–1541) valamelyik művéről lehet szó. Mivel utána Aquinói Tamásra hivatkozik, valószínű, hogy inkább Ágostont idézi.

54 Plótinus: *Enneades* IV. 4.

55 Augustinus: *Enchiridion* XV. 58.

56 Augustinus: *Retractationes* I. 11.

57 Aquinói Szent Tamás: *Contra gentiles* II. 70. 1478. *Quaestiones quodlibetales* XII. 6. 233.

58 Duns Scotus: *Quaestiones in libros IV Sententiarum* XIV. 2.

59 Alverniates: *De universo* I. 3. 31.

60 Ficino: *Theologia Platonica* IV. 1. Ficino 2001–2006, I. 248–296.

61 Platón: *Kratylos* 398b. Zorzi 1525, I. 5. 13; f. 93r.

62 Ficino: *Theologia Platonica* X. 2. Ficino 2001–2006, III. 114–130. Vö. pseudo-Dionysios Areopagitis: *Mennyei hierarchia* VII. col. 205B–212C.

63 Innen a következő két bekezdés végéig lásd Alverniates: *De legibus* 24. Ficino: *In Apologiam Socratis*, Ficino 1576, 1387. Zorzi 1525, I. 5. 14; f. 94r.

Hasonlóképpen nevezik a különféle daimónokat az egyes bolygók neve és ereje szerint; és mivel a régi asztrológusok ötvenötféle mozgást különböztettek meg, ezért ezekhez ugyanannyi értelmet vagy daimónt találtak ki. A csillagos égen olyan daimónokat feltételeztek, amelyek a jegyek, a triplicitások, az arcuatok, a quináriusok,⁶⁴ a fokok és az egyes csillagok urai. Mert noha minden filozófiai iskola, a peripatetikusokat is beleértve, az egész csillagos égbolt minden részének egyetlen közös értelmet tulajdonít, mégis mivel minden egyes bolygónak és az ég minden egyes kis részének megvan a maga sajátos és különböző ereje és befolyása, szükséges, hogy azok élén is ott álljon egy őket uraló értelem, amely azt az erőt adja és működteti.

Így hát tizenkét fő daimónt feltételeztek, amelyek az állatöv élén állnak; harminchatot, amelyek az arcuatok élén; hetvenkettőt, amelyek az ég ugyanolyan számú quináriusai, az emberek nyelvei és népei élén; négyet, amelyek a triplicitások és az elemek élén állnak; és hetet mint az egész világ kormányzóit a hét bolygónak megfelelően. Valamennyinek adtak neveket és jeleket, amelyeket karaktereknek hívnak, és ezeket használták könyörgéseikhez, varázslataikhoz és szobraikhoz, úgyhogy rávésték azokat a műveleteikben felhasznált eszközökre: talizmánokra, lemezekre, tükrökre, gyűrűkre, papiruszokra, viaszlapokra és hasonlókra úgy, hogy ha a Naphoz szólt kérésük, a Nap neveit és a szoláris daimónokat megszólítva könyörögtek, és a többivel ugyanígy.

Harmadikként azokat a daimónokat feltételezik, amelyek azokban a dolgokban segédkeznek, amiket a földi dolgok számára kell nyújtani. Ezeket Órigenés olyan láthatatlan erőknak hívja,⁶⁵ amelyeknek tulajdonítható a földön jelenlévő dolgokról való gondoskodás. Ugyanis gyakran irányítják utazásainkat és tevékenységeinket úgy, hogy senkinek sem tűnik fel, gyakran vannak jelen az ütközetekben, titkos segítségnyújtással juttatják hozzá barátainkat a kívánt sikerhez, hiszen állítólag tetszésük szerint képesek kedvező dolgokat kieszközölni vagy nehézségeket okozni.⁶⁶

Ezeket hasonlóképpen több rendre osztják, úgyhogy egyesek tüzesek, mások vizesek, légiesek és földiesek. Ezeket a daimónok négy fajtájának tartják az égi lelkek négy erejének megfelelően (értelem, ész, képzelet, természet – tudniillik az éltető- és mozgatóerő). Eszerint a tüzesek az égi lelkek értelmét követik, ezért az emelkedett szemlélődésben segédkeznek; a légiesek az ést követik, így a gondolkodóképességet segítik, és azt az érzékelő és önfenntartó képességtől valamennyire elválasztva a cselekvő életet szolgálják, ahogyan a tüzesek a

szemlélődőt; a vizesek a képzeletet és az érzékelést követve a gyönyöröket nyújtó életet szolgálják; a földiesek a természetet követve a létfenntartó természetet segítik. Azonkívül megkülönböztetik a daimónok e nemét a bolygók és egek nevei szerint is, mint saturnusiak, jupiteriek stb. Azonkívül egyesek keletiek, mások nyugatiak, déliek, északiak.⁶⁷

Végül is a világ egyetlen része sem nélküli ezen daimónok jelenlétét és segítségét,⁶⁸ nem mintha csak ott lennének jelen, hanem mert ott irányítanak a leginkább.⁶⁹ Ugyanis bárhol lehetnek, de adott helyeken adott daimónok munkálkodnak és befolyásolnak a leginkább. S ezt nem úgy kell érteni, hogy ezek a bolygók hatásainak vannak alávetve, hanem hogy megfelelnek a világ feletti égnek, amely mindent irányít, és amihez mindennek igazodnia kell. Ezért mivel ezek a daimónok hozzá vannak rendelve úgy a különböző bolygókhoz, mint a különböző helyekhez és időkhöz (nem mintha az idő vagy a hely kényszerítené őket, ahogyan azok a testek sem, amelyek irányítására lettek odaállítva, hanem mert a bölcsesség rendje úgy határozott), azért segítenek és gondoskodnak inkább azokról a testekről, helyekről, időkről, bolygókról.

Eszerint egyeseket nappalinak, másokat éjjelinek, megint másokat délinek mondanak; hasonlóképpen egyeseket erdeiinek, másokat hegyinek, megint másokat mezeinek, némelyeket házinak hívnak. Innen származnak e nevek: silvanusok, faunok, satyrosok, pánok, nimfák, naiádok, néreidák, dryádok, pieridák, amadryadok, potamidák, hinnidák, agapták, palesek, pareadok, dódónák, feniliák, lavernák, pareák, múzsák, aiónidák, kastalidák, helikónidák, pégasidák, maiónidák, phebiadák, camaenák, charisok, geniusok, lemurok és hasonlók, akiket fenti népnek neveznek, mások pedig félisteneknek és félistennőknek.⁷⁰

Ezek közül némelyek annyira közel állnak az emberekhez és olyan baráti viszonyban vannak velük, hogy az emberi szenvedélyek hatással lehetnek rájuk. Plátón⁷¹ úgy véli, hogy a betanításukkal az emberek gyakran csodálatos szemfényvesztéseket képesek elérni⁷² csakúgy, mint ahogy az emberi betanítás nyomán sok hozzánk közelebbi állat, mint a majom, a kutya, az elefánt a fajukat meghaladó, csodás dolgokat visz végbe. Akik Dánia és Norvégia történetét megírták,⁷³ azok is tanúskodnak arról, hogy azokon a területeken különféle fajtájú daimónok az emberek szolgálatának vannak alávetve. Azonkívül közülük némelyeknek teste is van, és halandók, a testük megszületik és elpusztul, mégis hosszú életűek az egyiptomiak és a platonikusok véleménye szerint;⁷⁴ ezzel különösen Proklos ért egyet.⁷⁵ Plutarchos,⁷⁶ a filozófus Démétrios és a szónok Aemilianus is

64 Öt fokot átívelő terület egy jegyen belül. Ez a szakkifejezés nem szerepel a korábbi asztrológiai forrásokban. (Kárpáti Gábor Csaba megjegyzése.)

65 Órigenés: *A principiumokról* II. 9. 3. Órigenés 2003, 186.

66 Saxo Grammaticus: *Historia Danica* 3. Saxo Grammaticus 1839, 112–113.

67 Ficino: *In Apologiam Socratis*, Ficino 1576, 1387. Ficino: *Theologia Platonica* X. 2. Ficino 2001–2006, III. 114–130.

68 *Corpus Hermeticum* IX. 3. Hermés 2020, 89.

69 Iamblichos: *De mysteriis* I. 9. 29–30. Ficino 1576, 1876.

70 A felsorolt nevek a görög és római mitológia erdei és folyóistenei, az egyes hegyekhez és forrásokhoz tartozó istenek és istennők,

illetve az egyénhez tartozó védőisten a genius, a holtak nem gondozott ezért bosszús és zavart okozó lelkei pedig a lemurok.

71 Plátón: *A lakoma* 202e–203a. Plátón: *Törvények* IV. 713d.

72 Ficino: *Theologia Platonica* X. 2. Ficino 2001–2006, III. 114–130.

73 Saxo Grammaticus: *Historia Danica* 2, 8. Saxo Grammaticus 1839, 71, 425.

74 Ficino: *Theologia Platonica* X. 2. Ficino 2001–2006, III. 114–130.

75 Proklos: *In Timaeum* 1.

76 Plutarchos: *De defectu oraculorum* 17. 419B–D.

ezt állítja. Az ő idejünkben megesett sok csoda közül megerősítik ugyanis, hogy Pán, a nagy daimón és rajta kívül sok más előbb jajgatott, majd meghalt.

Ezeknek a harmadik rendbeli daimónoknak a platonikusok nézetei szerint ugyanannyi csoportja van, ahány csillag van az égen, és a számuk annyi minden egyes csoportban, ahány csillagot az ég magába ölel.⁷⁷ Athanasius elbeszélése szerint a jó daimónok száma viszont egyesek véleménye alapján minden kilencvenkilenc emberre egy,⁷⁸ a száz juh példázatának megfelelően;⁷⁹ mások úgy vélik, minden kilencre egy, a tíz drachma példázatának megfelelően;⁸⁰ megint mások úgy tartják, az angyalok száma egyenlő az emberekével, mert meg van írva: „Az angyalok számának megfelelően alkotta meg a népek határait.”⁸¹ A számukról sokan sokfélét írtak, azonban a későbbi teológusok a Nézetek Mesterét,⁸² Ágostont⁸³ és Nazianzosi Gergelyt⁸⁴ követve könnyedén kivágják magukat, mert azt mondják,⁸⁵ hogy a jó angyalok száma meghalad minden emberi felfogást, akiknek viszont végtelen számú tisztátalan szellem felel meg; úgyhogy annyi létezik az alvilágban, ahány tiszta szellem van a fenti világban, amint ezt egyes teológusok állítják a saját látomásaik alapján.

Alájuk helyezik a földalatti vagy sötét démonokat, akiket a platonikusok lázadó angyaloknak mondanak. Ők a gonosz-

tettek és gazságok megbosszulói az isteni igazság büntetése szerint;⁸⁶ gonosz démonoknak és rossz szellemeknek hívják őket, mert maguktól is elég sok bajt okoznak és ártanak. Nekik is számos csoportjukat tartják számon, és őket is hasonlóképpen különböztetik meg a bolygók és az elemek nevei és a világ részei alapján, királyokat, fejedelmeket és előljárókat feltételeznek közöttük, és neveket adnak nekik. Élükön négy igen ártalmas király áll a négy égtájnak megfelelően, alattuk több más uralkodik a csoportok fejedelmeiként, sokan pedig saját feladatukat látják el; közülük valók a gorgók,⁸⁷ a *statenocták*,⁸⁸ a fűriák,⁸⁹ közülük való Tisiphoné, Aléktó, Megaira,⁹⁰ Kerberos.⁹¹

A daimónoknak erről a fajtájáról ezt mondja Porphyrios:

*A földhöz közeli helyen laknak, sőt, magában a földben. Nincs olyan gonoszság, amelyet ne merészelnének elkövetni, egészen erőszakos és dühös szenvedélytől izzó a természetük, ezért a leginkább hatalmas és váratlan csapdákat állítanak és készítenek. Amikor valakit megrohannak, részint rejtőzködnék, részint erőszakot visznek belé, és szerfelett gyönyörködnek abban, hogy minden dolgot igazságtalanul és viszálykodva tesz meg.*⁹²

77 Ficino: *Theologia Platonica* X. 2. Ficino 2001–2006, III. 114–130. Platón: *Timaios* 32b, 36c–d, 48b.

78 Athanasius: *Quaestiones ad Antiochum ducem* 6. col. 601D–604A.

79 Máté 18:12–13.

80 Lukács 15:4–6, 8.

81 5Mózes 32:8.

82 Lombardiai Péter (1096, Novara – 1160, Párizs), Párizs püspöke, skolasztikus teológus, lásd a III. könyv 16. fejezet rá vonatkozó jegyzetét. Lombardiai Péter: *Sententiae in IV libris distinctae* II. 9. 7. 2.

83 Augustinus: *Enchiridion* IX. 29.

84 Nazianzosi Gergely: *Orationes* XLII. 9. col. 469.

85 Zorzi 1525, III. 8. 2; f. 108r.

86 Calcidius: *In Platonis Timaeum commentarius* II. 135. 197.

87 A félelemkeltés görög istennői, Phorkys és Kétó lányai: Euryalé („messze üvöltő”), Stheinó („erős”) és Medusa („uralkodó”). Mi-

vel megsértették Pallas Athénét, olyan rúttá változtatta őket, hogy láttukra a halandók kövé váltak. Perseus vállalta, hogy a halandó Medusa fejét levágja, amiben Athéné és Hermés voltak a segítségére. A fejet Athénének ajándékozta, aki aztán a pajzsán viselte.

88 A *statenoctae* egy görög kifejezés latin fordítása lehet, a jelentése nagyjából ’éjjel fennmaradók’.

89 A görög *erinnyszek* római megfelelői.

90 Tisiphoné, Aléktó és Megaira Gaia és Uranos gyermekei, az *Erinnyszek*, akik akkor születtek, amikor Kronos megfosztotta uralmától apját, Uranost úgy, hogy levágta annak férfiasságát. Amikor Uranos vére a Föld, Gaia ölébe hullott, a vércseppekkel megtermékenyített földből születtek meg a bosszúállás és a lelki ismeret-furdalás istennői.

91 Kerberos az Alvilág bejáratának őre, a háromfejű kutya.

92 Porphyrios: *De abstinentia* II. 39–40. Ficino 1576, 1935. Zorzi 1525, III. 4. 6; f. 45r.